

FORANSTALTNINGER MOD INFLATION

EN KRITISK DISKUSSION AF BETÆNKNING AFGIVET AF FINANS-
MINISTERIETS UDVALG AF 30. JANUAR 1943¹⁾

Af JØRGEN PEDERSEN

I Haab om at kunne bidrage til at bringe Klarhed over et stærkt diskuteret Emne af stor Betydning for den praktiske Politik skal jeg i det efterfølgende gøre det saakaldte Professorudvalgs Betænkning om Foranstaltninger mod Inflation til Genstand for en kritisk Diskussion.

I nogle indledende Betragtninger søger Udvalget kort at angive Aarsagerne til den stedfundne Prisstigning samt at analysere denne Prisstignings Art.

Med Hensyn til Prisstigningens Aarsager fremsættes straks to Betragtninger, som man møder gentagne Gange i de følgende Af-snit. Den ene gaar ud paa, at Pris- og Lønstigninger ikke alene direkte virker paa Prisniveauet, hvilket jo for Prisstigningernes Vedkommende er en Selvfølgelighed, men ogsaa indirekte, idet de forøgede Indtægter, der ved Prisforhøjelserne skabes hos Producenterne og ved Lønforhøjelserne hos Arbejderne, betyder større Efterspørgsel.

Dette kan dog vel ikke være rigtigt. Naar Prisen paa en Vare sættes op, forøges Sælgernes Indtægt ganske vist med Beløbet, og de kan øge deres Efterspørgsel med samme Beløb; men samtidig maa den øvrige Befolkning, som skal betale de højere Priser, reducere sin Efterspørgsel tilsvarende. Paa samme Maade gaar det med Lønforhøjelserne. De øger vel Lønmodtagernes Indtægter, men i samme Grad, som Priserne forhøjes til Dækning af de stegne Lønomkostninger, formindskes den af Lønforhøjelsen fremkaldte Efterspørgselsvirkning. De to Prisstigningsaarsager er altsaa alter-

---

¹⁾ Betænkningen er gengivet ovenfor S. 228—254.

FORANSTALTNINGER MOD INFLATION

EN KRITISK DISKUSSION AF BETÆNKNING AFGIVET AF FINANS-
MINISTERIETS UDVALG AF 30. JANUAR 1943¹⁾

Af JØRGEN PEDERSEN

I Haab om at kunne bidrage til at bringe Klarhed over et stærkt diskuteret Emne af stor Betydning for den praktiske Politik skal jeg i det efterfølgende gøre det saakaldte Professorudvalgs Betænkning om Foranstaltninger mod Inflation til Genstand for en kritisk Diskussion.

I nogle indledende Betragtninger søger Udvalget kort at angive Aarsagerne til den stedfundne Prisstigning samt at analysere denne Prisstignings Art.

Med Hensyn til Prisstigningens Aarsager fremsættes straks to Betragtninger, som man møder gentagne Gange i de følgende Af-snit. Den ene gaar ud paa, at Pris- og Lønstigninger ikke alene direkte virker paa Prisniveauet, hvilket jo for Prisstigningernes Vedkommende er en Selvfølgelighed, men ogsaa indirekte, idet de forøgede Indtægter, der ved Prisforhøjelserne skabes hos Producenterne og ved Lønforhøjelserne hos Arbejderne, betyder større Efterspørgsel.

Dette kan dog vel ikke være rigtigt. Naar Prisen paa en Vare sættes op, forøges Sælgernes Indtægt ganske vist med Beløbet, og de kan øge deres Efterspørgsel med samme Beløb; men samtidig maa den øvrige Befolkning, som skal betale de højere Priser, reducere sin Efterspørgsel tilsvarende. Paa samme Maade gaar det med Lønforhøjelserne. De øger vel Lønmodtagernes Indtægter, men i samme Grad, som Priserne forhøjes til Dækning af de stegne Lønomkostninger, formindskes den af Lønforhøjelsen fremkaldte Efterspørgselsvirkning. De to Prisstigningsaarsager er altsaa alter-

¹⁾ Betænkningen er gengivet ovenfor S. 228—254.

native og optræder ikke samtidigt. Fejltagelsen er saare betydningsfuld, for den fører nemlig til, at man vil indføre forbrugsbegrænsende Skatter for at neutralisere den Efterspørgselsstigning, som man altsaa fejlagtigt tror, Løn- og Prisstigningen fremkalder.

Den anden Betragtning gaar ud paa, at Nationalbankens Financiering af Clearingkontoen samt af Besættelsestroppersnes Udgifter har været medvirkende til at fremkalde Indkomst- og dermed efter Udvalgets Opfattelse Prisstigning.

Denne Betragtning findes straks i Indledningen (S. 7)¹⁾, den genfindes nederst S. 9 og S. 12 samt 2. Stk. S. 14²⁾; den maa anses for at være en af Udvalgets Grundtanker, som danner Basis for visse af de praktiske Forslag, der stilles, og det er vel samme Tanke, der ligger bag det populære Krav om »Sterilisering« af de ledige Penge, som delvis blev imødekommet allerede ved de i 1942 vedtagne Love. Det maa derfor være af største Vigtighed at faa klargjort, om Betragtningen er rigtig.

Spørgsmaalet, som skal besvares, er altsaa: Vilde Indkomsten i Samfundet have været mindre, hvis Clearing- og Besættelseskontoen var blevet financieret ved Laan i Markedet (eller en Kombination af Laan og Skatter)?

Der er vel ingen der tror, at Besættelsesmagten vilde have beslaglagt mindre Arbejdskraft eller andre Ydelser af denne Grund; heller ikke kan jeg tænke mig, at nogen vil mene, at Besættelsesmagts Krav om Eksport vilde have været mindre, eller at Tysklands Eksport til os vilde have været større. Hvis en mindre Kreditgivning fra Nationalbankens Side skulde have ført til mindre Indkomststigning, maatte det altsaa ske ved en mindre Anvendelse af Produktionsmidler til Forbrug eller Kapitalanlæg i den danske Befolknings Interesse.

Nu blev det imidlertid efter Besættelsen saa skarpt som aldrig før slaaet fast, at Forholdene skulde indrettes saaledes, at alle kunde opnaa Beskæftigelse til de gældende Lønsatser, og dertil sigtende Love blev vedtaget. Men dermed var Muligheden for en mindre Anvendelse af Produktionsmidler til hjemlige Formaal udelukket.

Vi maa derfor komme til det Resultat, at hverken Beskæftigelsen eller Vareforsyningen fra Ind- eller Udland kan være paa-

¹⁾ Jfr. ovenfor S. 228—229.

²⁾ Jfr. ovenfor S. 231 nederst, S. 234 og S. 236, sidste Stk.

virket af Nationalbankens enorme Kreditudvidelse. Disse Størrelser var givet udefra. Tilbage er saa Spørgsmaalet, om Lønninger og Priser — og dermed Pengeindtægterne — vilde have været lavere ved en mindre Kreditudvidelse. Dette er ikke sandsynligt. Tyskerne vilde sikkert have stillet Krav om og gennemført en Prispolitik, der kunde tjene deres Interesse i størst mulig Produktion. De vilde uden Tvivl ogsaa have krævet det samme Beløb stillet til Raadighed til Financiering af Besættelsestroppers Udgifter, og Arbejdernes Lønninger har været bestemt af den politiske Nødvendighed af at imødekomme Fagforeningernes Krav om hel eller delvis Kompensation for Prisstigningen.

Jeg tror derfor, man kan slaa fast, at Nationalbankens Kreditudvidelse ikke har noget Ansvar for Indkomststigningen; denne skyldes dels de Krav, Besættelsesmagten har stillet, og som man har været tvunget til at imødekomme, dels Beslutningen om at Arbejdesløsheden skulde stærkt reduceres eller ligefrem afskaffes, samt den Løn- og Prispolitik, man har ført, og som maatte have været ført uanset Financieringsmetoden.

Man vil maaske nu hævde, at vel vilde Indkomsten have været upaavirket af Financieringsmaaden, men hvis man i højere Grad havde financieret med Skatter, vilde Befolkningen have afgivet en større Del af sin Indkomst til Skattevæsenet, og den Spænding mellem Varemængde og Indkomst, som Udvalget taler om, vilde være blevet mindre. Dette er dog ikke rigtigt. Hvis nemlig en saadan forøget Beskatning skulde være forenelig med den fastlagte Beskæftigelsespolitik, maatte Skatterne have været indrettet saaledes, at de ikke berørte Forbruget. Den omtalte Spænding vilde da ogsaa være uberørt.

Man kunde naturligvis have kompenseret Nedgangen i Efterspørgselen efter Arbejdskraft til Dækning af Forbruget, som vilde være fremkommet ved Opkrævning af forbrugsbegrænsende Skatter, med en Efterspørgsel til Udførelse af offentlige Arbejder, derved vilde Spændingen paa visse Omraader være blevet mindre, men det vilde have betydet en mindre Behovstilfredsstillelse end den, Forholdene gjorde opnaaelig, og dette kunde vel ikke være et politisk ønskeligt Resultat. At man faktisk til en vis Grad uden at vide det gennem lange Perioder har ført en saadan Politik, er givet, men kan ikke gøre det rigtigt at gaa videre ad denne Vej.

Nej, skulde man have valgt i større Udstrækning at financiere ved Skatter, maatte det have været Skatter paa Merindkomsten, en stærkere Beskatning af Indtægter over en vis høj Grænse, der

ikke i væsentlig Grad berører Forbruget. Resultatet vilde da være blevet, at vi var gaaet ud af Krigen med en relativt mindre Statsgæld, men den omtalte Spænding mellem Varestrøm og Efterspørgsel udtrykt i Kroner vilde ikke være væsentligt berørt.

Kun hvis der er en større Efterspørgsel efter Arbejdskraft til andre som nødvendige ansete Formaal end den Arbejdskraft, som bliver tilovers, naar Forbrugsefterspørgselen er imødekommet, kan dække, vil der være Mening i at søge Forbruget indskrænket; men en saadan Situation har ikke hidtil foreligget i nævneværdigt Omfang. Og selv om den foreligger, maa det overvejes, om den Arbejdskraft, som forbrugsbegrænsende Skatter i givet Fald frisætter, er egnet til at imødekomme Mangelen paa andre Omraader. I modsat Fald maa Midlet være en Rationering af Arbejdskraften efter »Nødvendighedsgrad« paa Omraader, der beskæftiger samme Slags Arbejdskraft.

Hvis disse Betragtninger er rigtige, følger det, at alle Forslag om Forøgelse af forbrugsbegrænsende Skatter eller til Fremme af Opsparing, som Forholdene hidtil under Krigen har været, er i Strid med de Formaal man forfølger. Derimod kunde der maaske være god Grund til at foretage visse Omlægninger.

Hvad dernæst angaar Financiering med Laan optagne i Markedet i Stedet for med Nationalbankkredit, da ligger det i Sagens Natur, at dette ikke kan have nogen Indflydelse paa Efterspørgselen til Forbrug. Virkningen maa alene blive en højere Rentefod. Rentefoden har ikke under Krigsforholdene nævneværdig Betydning for Aktiviteten, men vel for Priserne (Priser og Rentefod varierer i samme Retning) og for Fordelingen. Vil man derimod efter Krigen under rigeligere Forsyningsforhold gaa tilbage til en fri Økonomi, spiller den en stor Rolle ved Produktionens Regulering. Forslag sigtende til at erstatte Financiering gennem Nationalbanken med Optagelse af Laan i Markedet (neutralisere, sterilisere — eller hvad man kalder det — Nationalbankens Kreditgivning) kan da kun være rigtige, hvis man ønsker at forhøje Rentefoden, hæmme eller hindre dens Fald.

Efter Omtalen af Aarsagerne til den stedfundne Prisstigning kommer Udvalget ind paa en Sondring mellem den Del af Prisstigningen, der forsvinder, naar Produktionsforholdene efter Krigen atter bliver normale, og den Del af Prisstigningen, som ikke forsvinder af denne Grund; den sidste betegnes som den egentlige inflatoriske Del af Prisopgangen.

Denne Sondring er særdeles nyttig og skal ikke kritiseres, men de Konsekvenser, der drages af den, forekommer mig mere end tvivlsomme. Det er nødvendigt at citere hele Stk. 2 S. 8¹⁾ for at bringe Orden i den Forvirring, Udvalget her har anrettet. Det hedder:

»Anderledes forholder det sig derimod med den egentlig *inflatoriske* Del af Prisopgangen, d. v. s. den, der hænger sammen med, at der betales højere Priser for Produktionsfaktorerne end før. Den Part af Prisstigningen, der skyldes Forhøjelse af *Arbejdslønnen*, forsvinder ikke igen efter Krigen, medmindre Lønningerne igen nedsættes, og naar *Priserne paa Landbrugsejendomme* er steget og de omsatte Ejendommers Renteudgifter derigennem er forhøjet, kan Landbrugsvarernes Priser ikke falde under et vist Niveau, uden at de omsatte Ejendommers Drift bliver urentabel. Naar Landets *Omkostningsniveau* saaledes under en egentlig inflatorisk Prisstigning er blevet sat i Vejret, kan Prisniveauet kun bringes ned paa Førkrigstidens Højde, saafremt Omkostningsniveauet atter sænkes gennem en Deflation, hvorunder bl. a. Lønninger og Ejendomspriser igen maa falde. At en saadan Deflation er en yderst besværlig og smertefuld Proces, har vi her i Landet til fulde erfaret i Aarene efter den sidste Krig, og der er næppe mange, der ønsker at genopleve en lignende Deflation. Saafremt den ikke efterfølges af en Deflation, vil den danske Krones Værdi paa den anden Side være undergaaet en varig Forringelse i samme Grad, som Prisniveauet under Krigen underkastes en Opgang af inflationsmæssig Karakter, og saafremt man ikke ønsker Deflation, maa al Kraft derfor sættes ind paa at modvirke inflatoriske Prisstigninger under Krigen.«

Det her citerede Stykke kan, hvad man iøvrigt vil mene om det, ikke tjene til at bringe Klarhed. I Begyndelsen af Stykket defineres den inflatoriske Prisstigning som Stigning i Produktionsfaktorernes Priser, lidt længere nede som Stigning i Omkostningsniveauet, men disse to Ting er dog ikke identiske. Omkostningsniveauet er bestemt af Faktorprisen divideret med Produktiviteten og omfatter altsaa ogsaa den Del af Prisstigningen, der falder bort, naar Krigstidens særlige Forhold forsvinder. Endvidere synes Forrentningen af Købesummen for en Landejendom at indgaa i Omkostningerne i den Forstand, at de ligesom Lønningerne hindrer, at Prisen paa Produkterne kan falde, hvis Produktionen skal opretholdes uforandret. Dette er da noget aldeles nyt, og i Strid med alt, hvad vi hidtil har lært ved Universiteterne. Meningen er maaske at paastaa, at Besidderne af Ejendommene vil kalde Driften urentabel, hvis de ikke kan faa Købesummen forrentet. Hvorvidt dette er rigtigt, er vanskeligt at afgøre; jeg tror dog,

¹⁾ Jfr. ovenfor S. 229—230.

at man sjældent finder en saadan Opfatelse af Begrebet Rentabilitet, men derimod ofte den Opfattelse, at den til enhver Tid gældende Handelsværdi skal kunne forrentes ved normal Rente-fod. Men uanset hvorledes dette forholder sig, viser dog Erfaringen tydeligt nok, at man ikke ved sine Produktionsdispositioner kalkulerer med Renteudgifter som Omkostninger, medmindre det drejer sig om at forny Kapitalapparatet eller Dele deraf, og de kan derfor heller ikke sidestilles med Betalingen af Arbejds løn som Betingelse for, at Produktion skal finde Sted.

At Landmændene i deres Henvendelser til Statsmagten henviser til Forrentningsprocenten er rigtigt, men det er højst forkasteligt, at et sagkyndigt Udvalg bekræfter en saadan populær Opfattelse af Rentabilitetsbegrebet. Vilde man have nævnt den, burde man have paavist dens fuldstændige Uholdbarhed. Man vil maaske heroverfor hævde, at denne Opfattelse spiller en Rolle for Prisdannelsen, idet Staten faktisk ved sin Prisfastsættelse lader sig bestemme af fortidige og nutidige Ejendomspriser.

Dette bekræftes dog ikke af Erfaringerne, idet Priserne gennem lange Perioder, senest i 30'erne, har ligget langt under, hvad der med normal Arbejds løn maatte kræves for at kunne forrente saavel fortidige som samtidige Handelsværdier, ja under hvad der krævedes for i Længden gennem privat Investering at opretholde Ejendommenes Kapitalapparat.

Men selv om man vilde gaa ud fra, at Politikerne i Fremtiden ved Prisfastsættelsen vil tage Hensyn til tidligere Købesummer, kan det dog ikke være rigtigt, at et sagkyndigt Udvalg fremstiller Sagen, som om dette var en Naturlov. Langt snarere maa det dog være Opgaven at vise, at der ved ethvert Produktionsomfang er visse Udgifter, der nødvendigvis maa dækkes, og at Forrentning af tidligere Kapitalværdier ikke hører hertil.

Fastholder man derfor Snderingen mellem Prisstigning, der forsvinder af sig selv, naar Produktionsforholdene efter Krigen bliver gunstigere, og anden Prisstigning, saa bliver der i den sidste Kategori ikke andet end den Prisstigning, som svarer til Lønstigningen, idet Udvalget sikkert vil indrømme mig, at Ejendomspriser eller disses Forrentning ikke indgaar paa selvstændig Maade i de til Produktionens uforandrede Opretholdelse nødvendige Omkostninger.

Naar det derefter i det citerede Stykke hedder, at en inflatorisk Prisstigning ikke kan bringes ud af Verden paa anden Maade end ved en Deflation, saa ligger dette jo i selve Definitionen;

men naar man paastaar, at en Deflation altid maa følge efter en Inflation, tager man sig til Hovedet. Den Forklaring, man faar paa denne Nødvendighed, er, at i modsat Fald vil den danske Krones Værdi være undergaaet en varig Forringelse, men da Inflation og varig Forringelse af Kronen vel i hvert Fald i dette Tilfælde er identiske Begreber, faar man altsaa til Forklaring af Nødvendigheden af, at Inflation skal følges af Deflation, at den inflatoriske Prisstigning ellers vil blive bestaaende — og man er lige vidt.

Angaaende Indledningen skal endnu henvises til sidste Stk. Der advares her imod at overlade Knaphedsprisstigningerne »til sig selv«. »Saadanne Prisstigninger«, hedder det, »kan nemlig bidrage til at sætte den egentlige Inflation i Gang. Navnlig kan Prisstigninger, der skyldes Vareknapheden, føre til Lønforhøjelser og dermed sætte »den onde Cirkel« i Gang, fordi det er begrænset, hvor stor Prisopgang Arbejderne kan bære med uforandret Penge-løn.« (udh. her).

Hvad jeg her har noget imod, er ikke Udsagnet, at Prisforhøjelser, uanset hvad Navn man giver dem, kan føre til Lønforhøjelse, for det er sikkert rigtigt nok, men det er den begrunnende Bisætning, som jeg ovenfor har udhævet, der falder mig for Brystet. Denne Sætning forudsætter nemlig, at Lønforhøjelser kan *afbøde* Virkningen af Knaphedsprisstigninger. Dette tror Fagforeningsfolkene og mange med dem, men tror Udvalget det ogsaa? Senere i Afsnittet om Midlerne (S. 15)¹⁾ hedder det: »Endvidere er det nødvendigt at undgaa alle *Lønforhøjelser*, der ikke er *strengt* paakrævede af sociale Grunde«. Hvis det var muligt at afbøde Virkningerne af Knaphedsprisstigningerne ved Lønforhøjelser, vilde det vel af sociale Grunde anses for strengt paakrævet i meget vidt Omfang. Da nu de af Lønforhøjelser fremkaldte Prisforhøjelser efter Udvalgets Mening hører til den inflatoriske Del af Prisstigningerne, er der ikke megen Sandsynlighed for at undgaa Inflation, og det synes heller ikke at være ønskværdigt; thi de fleste vil være enige i, at under saadanne Forhold, som vi lever under, bør intet Middel, hvorved den brede Befolkning's Levestandard kan hæves, lades uanvendt. Hvis Lønforhøjelse skulde være et saadant Middel, bør det derfor anvendes, og Udvalget skylder os at paavise, det kan virke paa denne Maade.

¹⁾ Jfr. ovenfor S. 238.

Jeg skal nu vende mig til Betænkningens Afsnit II: Pengerigeligheden og dens Betydning for Prisniveauet. Ordet Pengerigelighed bruges utvivlsomt af Folk i mere end een Betydning, og det vilde derfor være rart at faa at vide, hvad Udvalget mener med dette Udtryk. Efter at have gengivet nogen Bankstatistik, finder vi følgende:¹⁾

»Det vil af den foregaaende Fremstilling fremgaa, at man ved den af Nationalbankens Kreditudvidelse skabte *Pengerigelighed* kan tænke paa *to forskellige Ting* (som dog naturligvis staar i nær Forbindelse med hinanden). Dels skabes der gennem Udbetalingerne til Eksport erhvervene og til Entreprenører m. fl. *større Indkomster*, end der ellers vilde være fremkommet²⁾, dels giver Udbetalingerne sig Udslag i, at der ophobes *ledige Penge* i Pengeinstitutterne³⁾. I det følgende anvendes derfor den Sprogbrug, at man ved *Pengerigelighed* forstaar dels *Indkomstrigelighed*, hvormed tænkes paa Oppustningen af Indkomstniveauet, dels *Pengeledighed*, hvormed hentydes til de ledige Indskud og Kassebeholdninger i Banker og Sparekasser.«

Vi faar altsaa Begrebet Pengerigelighed spaltet i to, nemlig Indkomstrigelighed og Pengeledighed. Det første af disse Begreber forklares yderligere som »Oppustning af Indkomstniveauet«. Ved Indkomstniveau forstaar man vel efter almindelig Sprogbrug Gennemsnitsindtægterne i Samfundet. Af det efterfølgende fremgaar det dog, at Udvalget mener noget andet med Ordet, nemlig Totalindkomst; thi de Egenskaber, man tillægger Indkomstrigeligheden, knytter sig lige saa vel til en Forøgelse af Totalindkomsten som af Gennemsnitsindkomsten, og de Tal, der i sidste Stk. paa S. 12⁴⁾ nævnes for at vise, at Indkomstniveauet har været opadgaaende, gælder Totalindkomsten.

Indkomstrigeligheden er da ikke andet end et andet Ord for Stigning i Totalindkomsten udtrykt i Kroner. Men hvorledes er nu Forholdet mellem denne Indkomststigning og Priserne? Det hedder herom, at Indkomststigningen kan medvirke til at forhøje

¹⁾ Jfr. ovenfor S. 234.

²⁾ Det fremgaar af min forudgaaende Kritik, at dette ikke er rigtigt. Indkomststigningen skyldes den større Beskæftigelse, højere Lønninger og Betaling for andre Ydelser samt højere Priser, og Nationalbanken har ingen Indflydelse haft paa disse Ting.

³⁾ Dette er ikke helt korrekt. Det er ikke de nævnte Udbetalinger, der giver sig det Udslag, men den Omstændighed, at Nationalbanken køber de udenlandske Tilgodehavender, som derved skabes, og saaledes forøger sine Aktiver.

⁴⁾ Jfr. ovenfor S. 234, sidste Stk.

Varepriserne derved, at Pengenes Modtagere søger at give deres Indkomst ud til Varekøb og dermed forøger den samlede Efterspørgsel efter Varerne.

Jeg har ovenfor paavist, at i det Omfang, hvor Prisstigning er sket sammen med Indkomstforøgelsen, kommer der ingen efterspørgselsforøgende Virkning. Men en Del af Indkomsten skabes uden Forbindelse med Vareproduktion eller andre Ydelser, som efterspørges til Forbrug, og i den Udstrækning, denne Indkomst optræder som Efterspørgsel uden at neutraliseres af Opsparing af anden Indkomst, sker der en Forøgelse af Efterspørgselen. Under hvilke Betingelser vil dette drive Priserne op?

Det er klart, at bortset fra det sorte Marked, der intet væsentligt betyder her i Landet, kan de Priser, der er bundet ved Lov eller Priskontrol, ikke bydes op. Man vil da søge at udtømme eksisterende Lagre, og naar dette er gjort, maa Efterspørgselen vende sig mod de Omraader, hvor Priserne ikke er bundet, eller (og) hvor der er ledig Kapacitet. Der skabes da ny Beskæftigelse og Indkomst samtidig med, at Forbruget øges. Naar Kapaciteten overalt er udtømt, d. v. s. naar der ikke er mere ledig Arbejds-kraft paa noget Omraade, maa en yderligere Stigning i Efterspørgselen enten resultere i en Stigning i Arbejds-lønnen eller, hvis dette hindres med Magt, i at Folk ikke kan komme af med deres Penge til Forbrug, men tvinges til at opspare dem i den ene eller den anden Form. Længe inden dette Stadium er naaet, *kan* den voksende Efterspørgsel efter Arbejds-kraft, hvis der ikke er en tilstrækkelig effektiv Lønkontrol, vel drive Lønningerne op, men det omtalte nødvendige Alternativ mellem Lønstigning og nødtvungen Opsparing foreligger først, *naar der ikke er mere Arbejds-kraft tilstede*; thi indtil da vil Efterspørgselen stadig kunne skydes over mod de Omraader, hvor der er ledig Arbejds-kraft, og vil ogsaa i vidt Omfang blive det.

Dette Stadium er vi ikke naaet til endnu her i Landet. Naar bortses fra nogle faa Tusind Medborgere med meget store Indtægter, er der ingen, som ikke kan finde Anvendelse til Forbrug af saa stor en Del af deres Indkomst, som de ønsker at anvende, og Stigningen i Indkomsten behøver da ikke at faa anden Indflydelse paa Priserne end den, der følger af, at mindre effektive Produktionsmidler paa mange Omraader maa tages i Brug, naar Produktionen vokser.

Man kan have Anledning til at forundre sig over, at den uhyre Indtægt, som er skabt i Forbindelse med militære og andre Anlæg,

ikke forlængst har ført til en forrygende Mangel paa Arbejdskraft. Forklaringen kan ikke være nogen anden, end at Henlæggelse til Reserver og almindelig Opsparing (maaske beroende paa, at Indtægterne har været stærkt koncentreret paa faa Hænder) har været uhyre stor. Det afgørende er imidlertid, at absolut Mangel paa Arbejdskraft endnu ikke har eksisteret, og det meste af Aaret er der betydelig Ledighed paa mange Omraader.

Udvalget mener imidlertid, at ogsaa den Del af Folks Indtægt, som ikke gives ud til Forbrug, men sættes ind i Banker og Sparekasser, kan komme til at øve Indflydelse paa Priserne. Det hedder i Betænkningen:¹⁾

»Der foreligger den Mulighed, at Pengeinstitutterne kan føle sig fristet til at frugtbargøre deres store Kassebeholdninger ved Udlaan, og at Laantagerne med de Midler, de derved faar i Hænde, kan drive Priserne op paa Varer, faste Ejendomme eller Værdipapirer.«

Hertil er nu at sige, at disse Betragtninger ikke hører hjemme i Forbindelse med Indkomstrigelighedens Virkninger paa Priserne; thi Opsparing fører kun i samme Grad, som den fremkalder Nedgang i Beskæftigelsen, til Forøgelse af Bankernes Kassebeholdninger. Den citerede Passus maa da ligesom de derefter i Betænkningen følgende Bemærkninger i 3. Stk. S. 12²⁾ henføres til Virkningen af »Pengeledighed«.

Spørgsmaalet er da, om Pengeledigheden, d. v. s. Stigningen i Bankernes og privates Kassebeholdninger, har nogen Indflydelse paa Prisniveauet. Udvalget peger her paa to Muligheder. Den ene virker paa Efterspørgselen efter Varer (Tjenesteydelser) til Forbrug, idet man tænker sig, at Bankerne skulde søge en Udvidelse af Udlaan til Forbrug, og at Ejerne af de likvide Banktilgodehavender skulde mobilisere en Del deraf til Forbrug. Hertil kan man sige, at Erfaringerne ikke hidtil har bekræftet disse Formodninger. Opsparingen har jo netop været usædvanlig stor; det er Forklaringen paa, at saa store offentlige Udgifter — ved Siden af en ikke ubetydelig privat Investering — har kunnet afholdes uden Opkrævning af Skatter, og uden at absolut Mangel paa Arbejdskraft er blevet Resultatet.

Det maa altsaa være en Mulighed, der hører Fremtiden til. Jeg skal ikke udtale nogen Spaadom om, hvorvidt Folk efter Krigen i større Stil vil opspise deres Formue, for paa denne Maade at faa

¹⁾ Jfr ovenfor S. 234.

²⁾ Jfr. ovenfor S. 234, 3. Stk.

Revanche for Krigstidens Afsavn (sandsynligt er det vel ikke, da de, der har lidt alvorlige Afsavn, sjældent har nogen Formue). Men givet er, at en saadan Formueopspisning ikke har noget at gøre med Likviditeten. Den, der vil forny sit Møblement eller sin Garderobe, vil gøre dette, uanset hvorledes Formuen er anbragt. Har han anbragt den i Obligationer eller Aktier, vil han sælge disse, og har han anbragt den i fast Ejendom, vil han sælge eller belaane.

Spørgsmaalet om Forbrugskvoten under eller efter Krigen har altsaa intet at gøre med de ledige Penge, og Foranstaltninger, der tager Sigte paa at formindske Mængden af ledige Penge eller sterilisere dem gennem Laan af den ene eller anden Art, kan altsaa ikke motiveres med de ledige Penges forbrugsmæssige Betydning.

Den anden Mulighed, som Udvalget nævner, tager Sigte paa Efterspørgselen efter Kapitalværdier: faste Ejendomme og Værdipapirer. Her har Udvalget utvivlsomt Ret. Den store Likviditet er netop Udtryk for, at Kapitalisationsfaktor er stigende, og at store Beløb holdes tilbage fra Investering, eller at Folk ligefrem sælger Værdipapirer, fordi de frygter et senere Kursfald, der mere end opvejer den Fordel, de midlertidigt kunde have af at ligge med Værdipapirer. Efterhaanden som Nationalbanken forøger sine Aktiver, maa Kapitalgenstandenes Pris stige, saaledes at Folk bliver Baissister i tilstrækkeligt Omfang til at ville holde den Kasse, som derved er skabt. Der er derfor ingen Tvivl om, at alt andet lige vil forøget »Pengeledighed« gaa Haand i Haand med stigende Kapitalværdier. At dette skulde ske ved Kreditgivning fra Bankernes Side til Spekulation i Ejendomme eller Værdipapirer, som Udvalget synes at mene, er lidet sandsynligt. Hovedsagen er, at Nationalbankens Erhvervelse af Aktiver (Skabelse af Pengeledighed) presser Rentefoden nedad. Det er dens væsentlige Betydning. At se en Fare eller Ulempe heri synes aldeles bagvendt, da Forøgelsen af Aktivbeholdningen ikke kan have nogen anden fornuftig Mening end at trykke Rentefoden.

Naar Udvalget imidlertid nævner denne af den stigende Kapitalisationsfaktor fremkaldte Prisstigning paa Ejendomme og Værdipapirer som en Prisstigningsfaktor, tager den aabenbart Ordet Priser i en langt videre Betydning end i den i Betænkningen anførte Prisstistik; thi her er det dog kun Varepriser, specielt Leveomkostningerne, som tages i Betragtning, og det er vel ogsaa dette, der har Betydning for Menneskene, men Faldet i Rentefoden betyder snarere et Fald i disse Priser end det omvendte, og Penge-

rigeligheden faar da en nadaddragende Virkning paa »Prisniveauet« i denne Betydning.

Jeg skal nu omtale Afsnittet om Fremtidsudsigterne. Udvalget fremsætter her en Række Spaadomme, der er egnet til at sætte Folk Skræk i Livet, men som efter mit Skøn i Reglen er ret daarlige begrundede.

Først spaar man, at Nationalbanken vil vedblive at forøge sin Kreditgivning, saa længe Krigen varer, og at Pengerigeligheden derfor ogsaa vil forøges. Hvorpaa mon man begrunder denne Tro? Der er jo ikke noget i Vejen for, at Staten ved Optagelse af Laan eller Optrækning af Skatter kunde financiere Stigningen i de udenlandske Tilgodehavender og mere til. Dette vil antagelig ske, hvis Folk bliver mere ivrige efter at købe Obligationer, saaledes at forøgede Mængder kan afsættes uden Fald, ja maaske til Forebyggelse af Stigning i Obligationskurserne.

Begrebet Pengerigelighed er jo af Udvalget defineret som ogsaa omfattende Indkomststigning, men naar Produktionen (Beskæftigelsen) ikke kan udvides, kan Totalindkomsten jo kun stige, hvis Lønnen sættes op. Det vil den maaske nok blive, men nogen logisk Nødvendighed for, at dette sker, er der ikke.

Dernæst siges det, at Vareknapheden maa antages at fortsætte en rum Tid efter Krigen. Hvad man mener hermed, er ikke helt klart, men Troen paa en saadan Varemangels fortsatte Bestaaen motiveres med, at hvert Land vil være saa udgaaet for Varer, at det ikke kan tillade sig at eksportere. Motiveringen er meget mærkelig, thi Eksport er jo i mange Tilfælde den mest effektive Maade at skaffe sig de Varer, man mangler. Der er vel ikke megen Sandsynlighed for, at Brasilien skal foretrække at bruge sin Kaffe selv fremfor at eksportere den og importere f. Eks. Maskiner i Stedet, eller at Danmark skal foretrække at spise alt Smør og Flæsk selv fremfor at ombytte det med engelske eller tyske Kul.

Endvidere paastaas det, at Pengeledigheden ogsaa fortsat vil bestaa efter Krigens Slutning. Hvorfor man antager dette, siges ikke. Som jeg flere Gange har paavist, er Pengeledigheden et Fænomen, som hænger sammen med, at de herskende Obligationskurser af Folk, som har Banktilgodehavender, (og af Bankerne) anses for at være for høje. Men hvorfra ved man, at denne Opfattelse vil fortsætte ogsaa efter Krigen?

Ikke mindre interessant er den Slutning, man med Hensyn til den fremtidige Prisudvikling drager af, at Varetilførslerne ikke

vil forbedres, nemlig at en betydelig Spænding mellem Betalingsmidlernes Mængde og den til Raadighed staaende Varemængde stadig vil være til Stede (S. 14 nederst)¹⁾. Hvordan en Spænding overhovedet kan være til Stede mellem de ledige Penge, der er en Beholdning, et Statusbegreb (nemlig Kassebeholdning, Banktilgodehavender) og Varetilførslerne, der er en Strøm, forklares ikke. Det er i Virkeligheden her den rene Kvantitetsteori, man falder tilbage paa.

Man gør dernæst den Antagelse, at Forretningsfolk, der af gode Grunde har holdt sig tilbage fra at købe under Krigen, naar den hører op, som det hedder, med deres ledige Kapitaler skal kaste sig over de foreløbigt meget begrænsede Varemængder, som kommer frem paa Markedet, og drive deres Priser i Vejret.

Hertil er nu for det første at sige, at hvis der ved ledige Kapitaler skal forstaas det samme som ved »Pengeledighed«, er de Beløb, der kan kaste sig over Varemarkedet, ikke begrænset heraf; thi Forretningsfolk kan ogsaa sælge Obligationer, Aktier og Ejendomme og købe for Salgsprovenuet. Spørgsmaalet, om de vil købe, har saaledes ikke noget at gøre med de ledige Penge. Noget helt andet er, om det er berettiget at antage, at en saadan Købepanik vil opstaa. Er det ikke mindst lige saa sandsynligt, at Forretningsfolk, belært af Erfaringerne fra sidste Krig, hvor man faktisk led Tab paa for hastige Indkøb, vil drive en Slags Køberstrejke og derved medvirke til at fremskynde Prisfaldet. Det ligner ikke Forretningsfolk at forøge deres Lager i et vigende Marked.

Hvorledes Forretningsfolk vil reagere, kan man vel ikke vide noget sikkert om. Men skulde en saadan Købspanik opstaa, kan den vel ikke paa praktisk Maade imødegaaes ved at gøre Folk illikvide, thi det vilde føre til en uhyre Rentestigning, som kun meget faa kan være interesseret i. Det mest nærliggende Middel maa vel være at bevare Rationering, Importregulering og Priskontrol, indtil der er faldet Ro over Gemytterne. Der er vel heller ingen, der forestiller sig, at disse Foranstaltninger skal ophæves, den Dag Fredsslutningen finder Sted.

Naar Udvalget derefter anser det for ikke udelukket, at opsparet Utilfredshed blandt Arbejderne vil medføre Krav om voldsomme Lønforhøjelser, kan jeg tiltræde denne Opfattelse, og det er ogsaa rigtigt, at en Imødekommen af saadanne Krav kan føre til, at den deraf følgende Prisstigningstendens mere end opvejer de Pris-

¹⁾ Jfr. ovenfor S. 237, 2. Stk.

faldstendenser, som Krigens Ophør fremkalder, og at den derved fremkaldte Inflationsfrygt kan føre til Købspanik paa alle Omraader. Men noget andet virksomt Middel herimod end at lade være at imødekomme saadanne Krav findes vel ikke.

Hvordan man, som Udvalget konkluderer, skal kunne imødegaa disse Farer ved Beskatning eller ved at skride ind overfor Pengeledigheden, indser jeg derimod ikke.

Jeg kommer nu til Afsnittet: Midlerne mod Prisstigning. Hovedparten af dette Afsnit handler om Pris -og Lønkontrol. Jeg skal ikke gaa i Detailler; flere af Betragtningerne synes at høre hjemme i et Cirkulære fra Ministeriet til Priskontrolraadet, hvor det indskærpes at administrere Loven strengt.

I Forbindelse hermed foreslaar Udvalget to Ting, som er Opmærksomhed værd. Man foreslaar saaledes ved Tildeling af Raamaterialer at koncentrere Produktionen paa de mest effektive Virksomheder for at faa lavere Omkostninger, dog kun for saa vidt der ikke derved skabes væsentlig Arbejdsløshed.

Ideen med det nævnte Forbehold synes mig god, men den staar i Modstrid med de senere stillede Forslag om Optrækning af Skatter til et Beløb af 285 Mill. Kr., hvoraf en Del ikke kan undgaa at virke forbrugsindskrænkende. Skulde den Arbejdsløshed, som opstaar heraf, være mindre betænkelig, naar det gælder Folk, der arbejder for Forbruget, end overflødige Folk i de forskellige Fabrikker?

Den anden Idé er, at Priskontrollen skulde nægte at bevilge Kompensation i Priserne for Udgiftsstigning til Løn eller Raavarer og henvise Virksomhederne til at bære denne af deres Avance. Fra et forsyningsmæssigt Synspunkt vilde dette sikkert være et meget farligt Princip at følge. Overalt hvor Virksomhederne kan komme afsted med det, vil der være en Tendens til at drive Produktionen til det Punkt, hvor Grænseindtægten lige dækker Grænseudgiften. Forhøjelse af Løn eller Raavarepriser vil derfor, hvis Prisen paa Varen holdes uforandret, paa mange Omraader føre til en Nedgang i Produktionen eller hindre en Stigning, som ellers vilde komme.

Særlig Vægt lægger Udvalget paa, at der vises Tilbageholdenhed med Hensyn til Forhøjelse af Landbrugets Priser. Motiveringen herfor er, at disse Priser paavirker næsten Halvdelen af det Budget, hvorefter det saakaldte skrællede Pristal beregnes. Motiveringen synes mig at være daarlig; thi man skulde dog tro, at det

var endnu mere vigtigt at vise Tilbageholdenhed med Forhøjelse af de øvrige Priser, der altsaa paavirker *mere* end Halvdelen af det skrællede Pristal. Men dernæst — og det er vigtigere — synes det mig et uheldigt Princip at fastsætte Priser af Hensyn til et Pristal. Man skulde tro, at det rigtige (størst mulig Velstand det øverste Formaal) var at fastsætte Priserne af Hensyn til Produktionen. Dette indrømmer Udvalget ogsaa, idet det paastaar, at en almindelig Forhøjelse af Landbrugets Priser ikke stimulerer Produktionen.

For denne Paastands Rigtighed anføres der ikke — heller ikke i den Skrivelse, hvortil der henvises — den ringeste Begrundelse, hvilket synes tiltrængt, særlig naar det drejer sig om et Udvalg, der ikke paa dette Omraade besidder særlig Indsigt. Enhver, der kender noget til Landbrug, ved, at der stadig er store Muligheder for øget Produktion ved Tilførsel af mere Arbejdskraft, og det kan derfor ikke være umiddelbart indlysende, at en Prisforhøjelse skulde lade Produktionen urørt. At det vil betale sig rent pengemæssigt at udvide Produktionen, naar Prisen sættes op, er indlysende, men det er jo ikke sikkert, at Landmænd altid er ude efter at tjene flest mulige Penge. Det kan derfor godt tænkes, at der er en Priskonstellation, hvor en Forhøjelse ikke vil fremkalde nogen Udvidelse. Men det hele Spørgsmaal er altfor indviklet til, at den kan affærdiges med en blot og bar Paastand. Hertil kommer Spørgsmaalet om, hvorvidt det er særlig ønskeligt at forøge Landbrugsproduktionen i Øjeblikket.

Udfra den i mine Øjne fejlagtige Betragtning, at det er Indkomsten, der er afgørende for Priserne, begaar Udvalget den Fejl at ligestille Lønforhøjelser og Prisforhøjelser paa indenlandske Varer med Hensyn til Fremkaldelse af yderligere Prisstigninger. Ræsonnementet er formodentlig, at ligesom Lønforhøjelsen forøger Arbejdernes Indtægt, forøger Prisstigningen Landmandens (eller en anden Producent's) Indtægt og dermed begge Parters Købeevne. Forskellen turde dog være iøjnefaldende. Lønforhøjelsen betyder en Omkostningsforøgelse for Producenten. Skal han være stillet som før, maa han forhøje Prisen med Merudgiften til Løn. I et lukket Marked kan man ogsaa gøre dette, uden at Afsætningen gaar ned; thi Arbejderne faar jo et ganske tilsvarende forøget Beløb at købe for. Deres Efterspørgsel til de forhøjede Priser bliver altsaa uforandret, og dermed er den forøgede monetære Købeevne absorberet.

Lad os dernæst se paa, hvad der sker, naar man hæver Maksimalprisen for Landbrugsprodukter. Den umiddelbare Virkning er, at den øvrige Befolkning, hvis den holder sin Udgift til Forbrug uforandret, maa indskrænke sine Indkøb paa et eller flere Omraader. Samtidig vil dog Landmændene kunne udvide deres Forbrug tilsvarende; teoretisk er der en Mulighed for, at de kan overtage netop det Forbrug, den øvrige Befolkning maa give Afkald paa. Nogen yderligere Efterspørgselsstigning behøver der saaledes ikke at blive Tale om.

Spændvidden mellem Priser og Omkostninger er imidlertid blevet forøget, og alle Landmænd, der er ude efter at forøge deres Indtægt, vil da søge Produktionen udvidet. Er der ledig Arbejds-kraft, vil en saadan Udvidelse kunne finde Sted, og samtidig dermed vil der skabes en Indtægt, netop stor nok til at købe den forøgede Produktion til de forhøjede Priser. Er der ikke ledig Arbejds-kraft, vil Lønnen blive budt op over hele Linjen, ny Prisstigning vil følge, og forhindrer man dette ved Lønkontrol, maa man rationere Arbejdskraften.

Udvalget antager, at Priserne altid er ensidigt efterspørgselsbestemt, mens dette kun er Tilfældet, naar der er absolut fuld Beskæftigelse. I alle andre Tilfælde — og de har hidtil været de hyppigst forekommende — giver en forøget Efterspørgsel sig Udslag i forøget Beskæftigelse, og Priserne stiger kun som Følge af de med Produktionens Udvidelse stigende Grænseomkostninger.

— — —

Af den foregaaende Kritik af Udvalgets Analyse følger det, at jeg ikke kan finde den egnet som Udgangspunkt for praktisk Handlen, og at jeg derfor heller ikke kan finde de Forslag, som det fremsætter, tjenlige til de Formaal, man angiver at ville naa.

Vil man hindre Inflation i Betydningen Prisstigninger, der ikke forsvinder, naar Produktionsforholdene bliver mere gunstige (Udvalgets Definition), maa man hindre Lønstigning. Dette lader sig maaske lettere gøre, naar man gennem Beskatning eller Maksimalpriser, der nedsætter Rentabilitetsgrænsen, hæmmer Stigningen i eller formindsker Efterspørgselen efter Arbejds-kraft, saaledes at der paa alle Omraader er ledig Arbejds-kraft, men derved kommer man i Strid med et andet lige saa vigtigt — og i mine Øjne endnu vigtigere — Formaal, nemlig at alle kan faa Lov at bruge deres Arbejds-kraft og tjene den gængse Løn.

Under nogenlunde rolige Forhold vil det — forudsat at man ønsker mindst mulige Statsindgreb — være hensigtsmæssigt som

Hovedregel at holde Efterspørgselen efter Arbejdskraft nede paa det, der frivilligt kan præsteres, ved Hjælp af efterspørgselsbegrænsende Skatter (i Tilfælde af Overefterspørgsel af midlertidig Natur) og en passende høj Rentefod (i Tilfælde af varige Ændringer i Efterspørgselsforholdene).

Under en Krigs voldsomme Rystelser er saadanne Midler lidet egnede. Det er for summarisk virkende Midler, og de berører ikke de velhavendes Forbrug eller Udgifter til Kapitalanlæg. Hovedreglen maa her være kvantitativ Kontrol med Forbrug og Investering. At man samtidig gennem Skatter i størst mulig Udstrækning søger at absorbere den Del af Indtægten, som de velhavende alligevel ikke kan forbruge, for derigennem at hindre den i at omsætte sig som Statsgæld, er helt paa sin Plads, og jeg kan derfor paaskønne Udvalgets Forsøg paa at gøre Merindkomstbeskatningen mere effektiv.

Kan man ikke hindre Lønstigning og dermed Inflation uden Foranstaltninger, det være sig efterspørgselsbegrænsende Skatter eller produktionshæmmende Maksimalpriser, der paafører Befolkningen unødvendige Afsavn, bør man tage Inflation som et mindre Onde. Naar den holdes indenfor visse Grænser, er dens Virkninger ikke faretruende. Kontrol med Monopolpriser er ønskelig af fordelingsmæssige Grunde baade i Krig og Fred; men ogsaa Kontrol med Prisstigninger, der skyldes Krigtidens svigtende Tilførsler, og som ikke er nødvendige af produktionsmæssige Grunde, er vigtig af fordelingsmæssige Grunde, og den vil ogsaa lette Gennemførelsen af Lønkontrollen. Herom er der dog vist almindelig Enighed.

De ledige Penges Mængde er kun et Spørgsmaal om Regulering af Rentefoden. De mangeartede Foranstaltninger, som delvis er truffet udfra gammeldags kvantitetsteoretiske Synspunkter, og som Udvalget foreslaar fortsat og udvidet, er saare uklare i deres Virkninger med Henblik paa Rentefoden — og væsentlig anden Betydning har de ikke. Det enkleste og mest virkningsfulde Middel til Gennemførelse af denne Regulering er, at Staten deponerer almindelige langfristede — evt. uamortisable — Obligationer i Nationalbanken, og at denne gennem daglige Køb og Salg regulerer Rentefoden for langfristede Papirer. Hvor stor Kassebeholdning Bankerne har, er ligegyldigt; det er udelukkende Rentefoden for langfristede Laan, det kommer an paa; det er denne, der bestemmer Bankernes Kreditgivning, idet den i Forbindelse med Profitudsigten bestemmer Efterspørgselen efter Kredit, og ikke Kassebeholdningen, som Udvalget synes at mene.

At ville hindre en Købepanik fra Publikums Side ved at baandlægge Bankernes likvide Reserver, som Udvalget foreslaar, og som man tilsigter med »Steriliseringsforanstaltningerne«, kan ikke have nogen anden Virkning end, hvis Købspanikken indtræder, at fremkalde en uhyre Rentestigning, der vil virke ruinerende paa det normale Erhvervsliv, hvorfor man vil tvinges til at ophæve Baandlægningen, naar den skulde virke.

Det er en Misforstaaelse at tro, at man kan hindre Folk i at mobilisere deres Formue til Forbrug ved at sælge dem Obligationer — uanset af hvad Art disse er — thi Folk vil ikke købe Obligationer, medmindre de er sikre paa at kunne disponere over deres Formue ved Salg eller Belaaning.

Alle de Foranstaltninger, Udvalget foreslaar med disse Formaal for Øje, er derfor virkningsløse; de kan kun tjene til at vanskeliggøre en Stabilisering af Rentefoden paa et passende Niveau.

Til Slut kun dette: Det vilde sikkert med Hensyn til den Vejledning, Økonomerne kan yde den praktiske Politik, være vigtigt, om de professionelle Økonomer, hvis Embede og Livsopgave det er at iagttage og tænke over økonomiske Forhold, og som i Kraft deraf maa antages at have mere Indsigt deri end andre, forinden de hver for sig udtaler sig til Regeringen havde haft tilstrækkelig Lejlighed til indbyrdes at gennemdrøfte Tidens aktuelle Problemer, saaledes at Enighed — eller i hvert Fald Kendskab til hinandens Synspunkter — kunde være naaet.